

hogy néhol egyszerűség helyett egyszerűsítéssel találkozunk, mely gyengébben sikerült költői kifejezést eredményez: „*ha népem olykor tévován bolyong, / s ki bajtól óvna, félek arra ront, / rossz ösztönébe botlik téveteg, / Ki érti meg e nagy kísérletet?*” De a konkrét kifejezés mód is lendíthet olyan gondolati magasságba, mint a bevezető ciklusban. A *Bontott út*-ban néhány ecsetvonással feszülő ellentmondásokat, konfliktust varázsol elénk a költő: „*Osztály. Közösség. Roggyant gyártelep. / Nyugdíjuk felé cammogó szakik... Körülnéz az új nép, másfajta raj, / ócskavasak közt mereng csillagán. / Bontott út. Nyílt éj. A jelzőlámpák... / Kockaköveken felfénylő magány.*”

Szép szerelmes verseket is találni a kötetben. Ilyen az érett hangú, nyugodt sodrású zsoltár („*Hálás is vagy, mint lankás, gondozott / hegyoldalak, s mint jólkezelt borok / olyan áttező, fényes és nemes — / és áldott az arcod és végleges.*”), ám a *Rejtett szobor*-nak nemcsak a mottója (*Vérköreid, miként a rózsabokrok, reszketnek szüntelen.*) vall Józséf Attilára.

bokrok, reszketnek szüntelen.) vall Józséf Attilára.

A könyvet lezáró oratórium nem idegen a versanyagtól, s egyben tud újat nyújtani az annyszor feldolgozott témában, a múlt és a ma konfliktusában. Az utolsó kórus pedig, melyet a kötet első oldalán is olvashatunk, nemcsak külsőleg teremt kapcsolatot a többi verssel. Valóban hidat alkot, aláhúzza, visszhangozza a költő mondanivalóját („*A szabadságnak ege van. / A szabadságnak szárnya van! / A kő zuhan, madár repül — / Beteljesül, beteljesül!*”)

Mindent összegezve: kisebb egyenletlenségektől, egy-két „töltelékverstől” eltekintve szép, gondolatilag, formailag érett kötettel ajándékozta meg olvasóit Mezei András. Szép és igaz önvallomása ezzel a mondattal zárul: „Elvek szerint kell élni és gondolkodni, de az élet szerint kell írni.” Figyelemre méltó ars poetica, melyet sikerült megvalósítania. (*Magvető Könyvkiadó 1966.*)

KASSAI KELEMEN JÁNOS

## JEGYZETEK IRODALOMTÖRTÉNETI TANULMÁNYOKRÓL

### KISMONOGRÁFIA GÁBOR ANDORRÓL

#### Diószegi András tanulmánya

Az Irodalomtörténeti Kiskönyvtár Magyar Írók sorozatában jelent meg Diószegi András könyve Gábor Andorról. A szerző évek óta részt vett Gábor Andor válogatott munkáinak sorozatszerű kiadásában, és ez a munka egyben kijelölte őt a kismonográfia megírására. Ezt külön kell hangsúlyoznunk, mert korábban a tárgyi feltételek hiányában aligha lehetett objektív képet rajzolni erről a szinte fölmérhetetlen mennyiségű és jórészt föltáratlanul bujkáló életműről. Ezért Diószegi munkájának értékelésénél mindenekelőtt arra kell utalnunk, aminek csak eredményei vannak benne a könyvben. Hatalmas filológiai munka ez, hisz Gábor a pesti kabarétól a *Pravda*-ig, Amerikától Berlinig, az *Est*-lapoktól az utódállamokon és a *Bécsi Magyar Újság*-on át Kanadáig, a *Hét*-től az *Új Hang*-ig és a *Ludas Matyi*-ig szórta szét munkásságát. 1953–64 között 14 vastag kötetet jelent meg, melyeknek anyaga jórészt ismeretlen, s főképp teljesen elfelejtett

művekből áll. Még így se teljes az életmű. Csak példaképpen: két, budapesti színházban játszott színművének szövege teljesen ismeretlen, elveszett. Nem is szólván az ismert, föltárt, de a válogatásból kimaradt írások óriási tömegéről. Ez a nagy formátumú filológiai munka teremtett alapot és lehetőséget Diószegi András számára, s ez az alap egyben elhatárolja őt az egész korábbi Gábor-irodalomtól. A válogatott művek megjelenése előtt s főleg Diószegi adatfeltáró munkája előtt, a legjobb szándékú szerző is csak találgathatott, s olyan típusú és életű író esetében, mint Gábor Andor, meglehetősen ritka a jó szándékú szerző. Az ellenforradalmár tollforgatók gyűlölete önmagában is sokat ártott a Gábor-portrénak, ugyanakkor a politikai szempontokból védelmezők is túlzásokra ragadtatták magukat, s tovább torzították a képet a kétes értékű megemlékezések, alkalmi újságcikkek. Diószegi legnagyobb érdeme, hogy a biztos tényanyagra

és az általa föltárt művekre támaszkodva végre objektív fejlődésrajzot adott, s igyekezett tárgyilagosan foglalni állást mind a politikai-mozgalmi vonatkozásokban, mind pedig Gábor művészetének elvi-politikai alapja tekintetében. Kismonográfiája kimondatlanul is, már módszerében is polemizál szinte mindazzal, amit Gáborról eddig leírtak, s rendre igazsá is van ebben a vitában.

Ahogy megállapításainak alapja maga az életmű, úgy könyvének gyakorlati megvalósítása is a válogató munkából és szövegkiadásból nőtt ki. Egész bekezdéseket vett át az előszavakból s az ITK-ban megjelent korábbi pályaképéből. Mégis emelkedést jelent ezekhez képest a monográfia, mert itt már elkerült sok esetlegesen megfogalmazást, tovább árnyalt, és főképp javította a korábban ritkán, de előforduló tárgyi tévedéseket (pl. a drámákkal kapcsolatban). Amit az előzményekből átvett, szerves egységbe áll össze új megállapításaival, s ami újat hozott, az jelentősen bővít ismereteinket Gábor Andorról.

Diószegi következetesen világnézeti fejlődésrajzot írt meg, s ez a törekvése teljesen indokolt. Szomorú igazság, de a század első két évtizedében alkotó írók világnézeti-politikai arculatát leegyszerűsítve ismerjük. Nagy általánosságban forradalmároknak nevezzük azokat, akik később szocialisták lettek, de hogy ez a forradalmiság mit jelent az adott történeti szakaszban, arról ritkán esik szó. Márpedig Gáborról, Balázsról, Komját Adadról és sok más művésztől ezzel a féligazságnál is kevesebbet mondunk. Gábor például a liberalizmustól indult el, a forradalmi tömegmozgalmak idején radikalizálódott, nehéz napokban nihilista, anarchista lett, s mindvégig a morálban csalódott moralista, racionalista, akit körül fogtak a korszak irracionalista filozófiai iskolái, s fejlett szociális érdeklődésű kispolgár, aki destruálja a dualizmuskori polgári társadalmat anélkül, hogy ismerné a klasszikus vagy a korabeli marxizmus társadalomtudományi eredményeit. Még a Tanácsköztársaság is elsősorban azzal nyeri meg, hogy rendet terem a rendezetlen világban, lehetőséget ad a korábban lefojtott ambíciók, reformtervek kiélésére. A monográfia általában hűségesen ábrázolja ezt a bonyolult képletet, bár az író-iparosí tevékenység, az üzletszerű tollforgatás néhány feltűnő esetét tapintatosan elhallgatja. Pedig ezek a mélypontok hozzátartoznak az összképhez, s érzékeltesen mutatják a nihilizmus, a semmiben-sem-hívé eredményeit, a világnézet bizonyta-

lan, amorfi állapotát. (*Hét pillangó, Majd a Vica, az Előre* c. háborús revü stb.)

A világnézeti fejlődésrajz ennek ellenére is hűséges és jó, ellentmondásai-  
ban ragadja meg a kérdést, és ívben elkerüli a leegyszerűsítést. Az ábrázolás megőrizte a valóság életes vonásait, s körüljárható, ember formájú alakként állítja elénk Gábor Andort. Egyet kell azzal értenünk, hogy — már csak a terjedelem miatt is — Diószegi a pályaképre összpontosította figyelmét. Monográfiája életrajzi szempontból szinte hibátlan, s ezt azért kell hangsúlyoznunk, mert a korábbi Gábor-életrajzok (beleértve az egyetemi' jegyzetet is) tele vannak téves adatokkal. Műtán Gábor évtizedeken át külföldön élt és dolgozott, gyakran illegitásban, titkolózástól körülvéve, rengeteg álnéven írt, s önmagáról csak elvétve adott hírt, különösen értékesnek kell tartanunk a monográfia mögött húzódo életrajzi kutatásokat. E tekintetben Diószegi munkája tudomány és ismertetés-népszerűsítés szerencsés találkozása, ami pontosan megfelel az Irodalomtörténeti Kiskönyvtár föltételezhető céljának.

A könyvvel szembeni legfontosabb kifogásunk különös módon éppen a monográfia legnagyobb értékéből, pályaképszerű fölfogásából következik. Diószegi ugyanis az árnyalatos elvi fejlődésrajz érdekében szinte teljesen elhanyagolta a művek „fejlődésrajzát”, az elemzést. Ismerve a szerző érzékeny esztétikai érzékét, ez nyilvánvalóan szándékos, és máskor, más munkájában föltehetően pótolni fogja, hiszen Gábor többek között stílustörténeti-esztétikai szempontból is figyelemre méltó, fontos probléma. Így azonban ez a hiány lehetetlenné teszi, hogy a monográfia hűen tükrözze az életmű belső arányait. Gábor világnézeti fejlődése, emberi-politikai példamutatása akkor kezdett fölívelni, mikor írói pályája lassú hanyatlásnak indult. Nem ő tehetett erről, hanem az emigráció, a gyakorlati propagandatevékenység, amelynek az idők parancsára alárendelte magát. A híres *Bécsi levelek*-ig műveinek esztétikai értéke ha nem is egyenletesen, de fokozatosan nő. Bécsben remekbe sikerült próbálkozásainak eredménye, nyugtalan, elégedetlen alkata s a rendkívüli körülmények új műfajt teremtettek irodalmunkban, amelyben zavartalanul fejlezte ki korának pokoli valóságát, kétségbeesett önmagát, s klasszikus értéket alkotott. Ami eztán jött, az önisméltés, és minden politikai értéke ellenére is művészileg periferikus jellegű. A monográfia nagyobbik fele azonban éppen ezzel a korszakkal fog-

lalkozik. Így a korábbi szakasz képe alárendelt szerephez jut, s a legjobb munkák nem emelkednek kellően ki az életműből. (Gábor szerepe modern szatirikus-humoros irodalmunk létrejöttében, a *Dollárpapa* stb.) Ugyancsak az esztétikai elemzés hiánya az oka annak is, hogy míg Diószegi kitűnően látja meg Gáborban Karl Kraus, Kafka, Hašek, Brecht rokonát, helyesen illesztve bele őt századunk Kelet-Európájának e jellegzetes szatirikus vonulatába, addig a magyar irodalomban a Nyugat-mozgalom szocialista folytatójaként láttatja. Ez a megállapítása több szempontból is korrekcióra szorul. Először is Gábor sohasem volt „nyugatos”, racionalizmusa eleve elhatárolta őt a Nyugat íróinak romantikus antikapitalizmusától. Stílus-eszményei is egészen mások. A Nyugat soha sem közölte egyetlen sorát se. Legföljebb azt föltételezhetjük, hogy írói publicisztikája bizonyos tekintetben rokon Ady publicisztikájával. Másrészt a „nyugatoság” amúgy is nagyon bizonytalan tartalmú fogalom, hiszen a párhuzamos példaként említett Balázs Béla és Nagy Lajos, akik csakugyan részesei a Nyugat mozgalmanak, szintén a Nyugat fejlődésétől távolodva s a saját stílus-

eszményeik kibontakoztatásával fejezték ki szocialista eszményeiket.

Fenti kifogásaink ellenére Diószegi András monográfiája komoly nyeresége irodalomtörténetírásunknak. Nem csak Gábor Andor életútját ábrázolja tudományos igényességgel, hanem korrajz is, mert elkalauzol bennünket a korszak irodalmi életének szövevényében, bepillantást enged a legális-illegális pártmunka, a párton belüli elvi és művészi viták világába. Az 1945 utáni időszakról szóló rész, Gábor fokozatos elszigetelődésének története még aktuális irodalompolitikai tanulságokat is kínál. Az irodalomtörténeti közlemények többségével szemben a szűken vett szakmai közönségen túl nagyon széles körben forgathatják haszonnal ezt a könyvecskét. Maturára készülő diáktól az egyetemi tanárig mindenki találhat benne új ismereteket, s az életrajzi érdekességek kedvelőitől a mostanában fölélenkült történelmi érdeklődésig mindenféle igényt kielégíthet. Ha meggondoljuk, egy tudományos szándékú és szigorúan tudományos módszerű munkáról ennél nagyobb dicséretet aligha írhatunk. (*Gondolat Könyvkiadó 1966.*)

BÁRDOS PÁL

### ÉDER ZOLTÁN: BABITS A KATEDRÁN

Éder Zoltán vállalkozása, hogy Babits tanári pályájáról könyvet írt, két szempontból is dicséretes. Egyrészt hiányt pótol. Bármilyen furcsa, de Babits Mihály nagyszerű életművének alig van irodalma. Nem csak a kritikai kiadás, a megbízható monografikus földolgozás, de az egyszerű adatközlés is hiányzik. Másfelől Babits számára a tanítás hivatás is volt, és élete egy szakaszában művészi alkotómunkájával és világnézeti fejlődésével is szoros kölcsönhatásba került. Ilyen körülmények között ma, amikor a költő körül a merev elutasítás éppen olyan anakronizmussá válik, mint a kritikátlan imádat, jó szolgálatot tesz, aki nekifog az adatok, emlékek, ismeretek gyűjtésének, hogy ezzel előkészítse a talajt a későbbi szintézisekhez, s a gyarló emlékezet segítségére sietve igyekszik a költő nyomait fölkeresni, mielőtt azok elenyésznek. Ezzel körül is határoltuk, ami Éder Zoltán könyvében jó és figyelemre méltó. Egy helyre gyűjtötte a költő tanári munkásságának szétszórta adatait, kiemelte őket az iskolai értesítők, levéltá-

rak, elszárgult napilapok temetőjéből, s a szakembernek és nagyközönségnek egyaránt hozzáférhetővé tette. Néhol még Babits-művek interpretálásához is hasznos segítséget adott. Sajnos, módszere megakadályozta abban, hogy ennél többet tegyen. Már az adatközlés is gyakran formahibás. Sokszor nem lehet tudni, mi a szerző egyéni fölfedezése, mi az, amit más kutatók eredményeiből átvett. (Tiszázatlanul például a szegedi évekről szóló rész és a Juhász Gyula irodalmi kiadás anyagának viszonya.) Ennél is nagyobb baj, hogy a szerző forrásaival szemben kritikátlan. Kirívó példa: Kardos László vezetésével a háború legnehezebb napjaiban egy zsidó gimnázium diákjai megjelentették az Ady-Rákosi pör sajtóanyagának főbb részét. Éder változatlanul magáévá teszi Kardos előszavát, pedig gondolnia kellene arra, hogy annak szempontjai, fölosztása, clemzése kényes politikai taktika, nem pedig objektív tudományos megállapítás. Amivel megtoldja, az sem szerencsés, mert nem ismerte föl, hogy az *Élet*, *Új Nemzedék*,